

Ayri-ayrı insanların, fədlərin qəlbinə hakim kəsilən inam və təsəvvürlərini, xalqın və vətənin sabahı namına hər kəsin arzu və diləklərini əks etdirən ideologiya əsasında dövlət yaradılır. Tarixdə dövlətlərin yaranması prosesinə diqqət edəndə məlum olur ki, dövlət xalqın tarixi düşüncə tərzinə arxalanan ideologiyanın gücü ilə yaranıb. Dövlət yarandıqdan sonra isə dövlətçiliyin daqiq ideoloji əsası müəyyənləşdirilməklə siyasi ideyanı bir istiqamətə yönəldir. İdeologiya müəyyən xalqın, konkret dövlətin rəhbər tutduğu, həyata keçirmək istədiyi ideya-siyasi xətdir. Azərbaycan əksər dinlərin, inamların, etiqadların, bir çox mədəniyyətlərin, mənəvi dəyərlərin sintezindən ibarət olmaqla atributları özündə ehtiva edən bir mikrodünyadır. Bu səbəbdən də dünya üçün açıq tipli cəmiyyətdir. Ölkəmizin ideoloji müddəası da bu müqəddəs diyarımızı özləri üçün vətən hesab edən xalqların maddi və mənəvi irsinin gücü və mahiyyəti ilə müəyyənləşir.

Yeni dövrün ümumi səciyyəsinə, inkişaf perspektivlərini müəyyənləşdirən bilməyində, bütün sahələri əhatə edən ideyaları ümumiləşdirib konsepsiya şəklində ifadə etməyində ideologiyasızlıq baş verir. Nəticədə də dövlətin yaranması prosesi məhvə məhkum olur. Ötən əsrin 80-ci illərinin sonu, 90-cı illərin əvvəlində olduğu kimi. Ulu Öndərin hakimiyyətə gəlməsi ilə bu sahədə də köklü dəyişikliklərin baş verməsi hamımızın xatirindədir. Milli ideologiyanın formalaşması üçün təməl rolunu oynayan başlıca prinsiplər, aparıcı ideyalar dərhal müəyyənləşdirildi. "Milli ideologiyamız tarixi keçmişimizlə, millətimizin adət-ənənələri ilə, xalqımızın, dövlətimizin bu günü və gələcəyi ilə bağlı olmalıdır" deməklə Heydər Əliyev milli ideologiyamızın konturlarını bəlli etdi.

İdeologiyanın əsas komponentləri

Stabil, qərarlaşmış cəmiyyətlərin inkişafında hüququn, qanunların prioritetliyi dövrü ideologiyadan sonrakı mərhələ təsiri bağışlayır. İdeologiya keçicidir, əsasən keçid və ya köklü islahatlar dövründə gərək olur. Nəticə əldə olunduqdan sonra hüquqi aktlarla təsbit olunmuş ictimai münasibətlər sisteminin milli dəyərlər kompleksi kimi qorunması mərhələsi başlayır. Cəmiyyətdəki qərarlaşmış ictimai münasibətlər sistemi, qanunlar özü də ideologiyanın təsiri ilə dəyişməyə məhkumdur. Çünki cəmiyyət dəyişirsə, bu dəyişiklik çevik şəkildə də-

yişdirilən qanunlarla, hüquqi aktlarla tənzimlənə bilər.

Ötən əsrin sonlarında inkişaf etmiş Qərb ölkələrində mövcud ictimai reallığın ifadəsi kimi formalaşmış siyasi, hüquqi meyarlar və dəyərlər sistemi yeni müstəqillik qazanmış - keçid dövrünü yaşayan ölkələrə təlqin ediləndə, həm dərk edilmirdi, həm də yeni ideologiya təəssüratı yaradırdı. Həmin məqamda ölkəmizdə müstəqil surətdə formalaşan milli ideologiya ilə xarici təsirlər arasındakı mürəkkəb münasibətlər ulu öndər Heydər Əliyevin seçdiyi strateji inkişaf yolu ilə tənzimlənirdi. Belə ki, həm milli ideologiyamız ümumbəşəri dəyərlərlə sintez şəklində formalaşdırılır, həm də dövlət quruculuğu prosesi xarici yad təsirlərdən qorunurdu. Əsas vəzifə isə milli ideologiyanın bütöv, mükəmməl konsepsiyasını işləyib hazırlamaq və zaman-zaman təkmilləşdirmək idi. İstər xarici və ya daxili siyasətdə, istərsə də ictimai-siyasi və ya sosial-iqtisadi sahədə, bir sözlə, bütün aspektlərdə görülən işlər milli ideologiya üzərində qurulduğundan Heydər Əliyev deyirdi: "Bizim milli ideologiyamızın konsepsiyası olmalıdır. Şübhəsiz ki, bu konsepsiya tarixi keçmişimiz, milli, mədəni, dini ənənələrimiz üzərində qurulmalıdır".

Bu baxımdan da Heydər Əliyev dövlətçiliyi və mürəkkəb daxili struktura malik milli-mənəvi dəyərləri milli ideologiyamızın əsas komponentləri kimi qiymətləndirirdi.

Dövlətçilik ideologiyası siyasi və hüquqi şüurun, iqtisadi tərəkəllərin yüksəldilməsini, sosial-iqtisadi proqramların insanların rifahı və həyat təzi ilə əlaqələndirilməsini əhatə edir. Həmin dövrlərdə Ulu Öndər dəfələrlə vurğula-

MÜKƏMMƏL VƏ MÜTƏHƏRRİK İDEYA-SİYASİ XƏTT

mışdır ki, həyata keçirilən islahatlar zamanı elə bir yol seçilməlidir ki, milli-mənəvi dəyərlərə xələl gəlməsin, bütün hallarda onlar qorunub saxlanılsın. Belə bir çətin zamanda həm Azərbaycanda bazar iqtisadiyyatına keçmək, həm də ölkə iqtisadiyyatını dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya etmək, üstəlik də milli-mənəvi dəyərləri qoruyub saxlamaq mükəmməl siyasi səriştə, bilik tələb edirdi. Ümummilli Lider dil, adət-ənənə və din kimi komponentlərdən ibarət milli-mənəvi dəyərlərimizin qorunub saxlanması və inkişaf etdirilməsi üçün xüsusi əzmkarlıq göstərirdi. Milli dövlətçiliklə milli-mənəvi dəyərlər arasında mövcud olan daxili sıx əlaqə də bunu təsdiq edir. Çünki milli dövlət ölkə ərazisini, yerüstü və yeraltı sərvətlərini qorumaqla yanaşı, milli-mənəvi dəyərlərin qorunması məqsədini də daşıyır.

Milli ideologiyayı əsasən yaradıcı insanlar, alimlər, ziyalılar, filosoflar və b. formalaşdırır, siyasi liderlər, dövlət başçıları isə ideologiyanın tərkib hissəsi olan milli dövlətçilik konsepsiyasının işləyib hazırlanmasında iştirak edirlər. Lakin tarixi şəxsiyyət Heydər Əliyev milli-mənəvi dəyərlərin milli ideologiyanın strukturuna daxil edilməsi yollarını, millətini sevərək ona xidmət etməyin ali nümunəsini, qaydalarını hamıdan - alimlərdən, filosoflardan, yazıçılardan yaxşı hiss etdiyindən ilk təşəbbüsü də özü göstərməklə, prosesə rəvac verirdi. Görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyev milli ideologiyamızın ən mühüm istiqamətlərindən biri kimi azərbaycançılıq müəyyənləşdirmişdir (bu istiqamət barədə qəzetimizin 4 may 2023-cü il tarixli sayında "Azərbaycançılıq" adlı məqalədə geniş bəhs etmişik).

Milli və ümumbəşəri dəyərlərin vəhdəti

Ümummilli Lider üzərinə götürdüüyü hər bir missiyaya böyük məsuliyyətlə yanaşdığından ideologiyamızın əsas prinsiplərini özü müəyyənləşdirməklə reallaşdırılmasına da nəzarət edirdi. Həmin dövrlərdə "Kitabi-Dədə Qorqud"un 1300 illik yubileyinin yüksək təntənə ilə keçirilməsi, Azərbaycan dilinin dövlət dili olaraq inkişafının və mövqeyinin möhkəmləndirilməsi üçün yeni perspektivlər açan, onun ictimai mahiyyətinə və funksiyasına böyük önəm verən "Dövlət dilinin təbii işinin təkmilləşdirilməsi haqqında" Fərmanı xüsusilə təqdirəlayiq olmaqla fikirlərimizin təsdiqidir. Azərbaycan dili xalqın özünü dərk etməsində tarixi mərhələlər arasında körpü olmaqla milli ideologiyamızın formalaşmasında əvəzsiz rola malikdir. Həmçinin dil ideologiyamızın müxtəlif sahələri arasındakı daxili əlaqədə birləşdirici olmaqla onun bütöv və mükəmməl sistem kimi formalaşmasına xidmət edir. Adətən keçid dövrlərində aparılan siyasi, iqtisadi islahatlarla milli adət-ənənələr arasında qarşıdurmaların və ziddiyyətlərin olması təbii hesab olunur. Lakin təcrübəli dövlət adamı Heydər Əliyev milli və ümumbəşəri dəyərlərin vəhdətinə məharətlə nail olduğundan bu hallar ölkəmizdə baş vermədi.

Özünəməxsus mənəvi tutumu olan ictimai şüurun strukturunda ən yüksək nəzəri səviyyə mənasında işlədi-

lən ideologiya (məfkurə) istilahı etimoloji baxımdan çox zaman "ideya" (əqida, əsas fikir, niyyət) istilahı ilə eyniləşdirilir. Əlavə istiqamətləndirici, spesifik sözlə işləndikdə isə (məsələn, kommunist, burjuva, milli və s.) bütöv bir ideya-siyasi sistemi ehtiva edir. Keçmiş SSRİ-dən fərqli olaraq Qərb ölkələrində bizim istifadə etdiyimiz mənada bu termin o qədər işlənməyə də, başqa anlamlarda mövcuddur (bu barədə də qəzetimizdə dərc olunmuş 12 yanvar 2024-cü il tarixli "İctimai modellə reallaşan ideyalar" adlı məqalədə təfəssilə şərh verilmişdir).

İnkişaf etmiş ölkələrdə daha çox sosiologiya və politologiya istilahları dəbdədir. Sosiologiya və politologiya uyğun olaraq sosial və siyasi gerçəklikləri

törətdiyi, xalqımızın yaşadığı acı iztirablar bu gün də yaddaşlardan silinməyib.

Milli ideologiya istilahında millilik özünəməxsus yer tutsa da, ümumi ictimai, ümumxalq və ya ümumdövlət mənası daşımaqla bütövlükdə ideologiyanın bir elementidir. Milliliyin mahiyyətini anlamadan atılan addımlar, sosial idealın və vahid ideya-siyasi xəttin, strateji inkişaf konsepsiyasının olmaması "xalq cəbhəsi"nin hakimiyyəti dövründə bəsit millətçilik ideologiyasının təzahürlərinə gətirib çıxardı. Çoxillik dövlətçilik ənənələri olan ölkələrdə belə "milli" sözü ümumictimai, ümumxalq və ümumdövlət mənasında işlənilir. Yəni etnik-millətçilikdən uzaq olaraq "milli" sözü "dövlət"ə adekvat olması anlamına gə-

Ulu öndər Heydər Əliyevə görə, milli ideologiyamızın əsas komponentlərindən olan milli-mənəvi dəyərlər dil, din və adət-ənənədən ibarətdir. Heydər Əliyev dinin əsl məramının insan mənəviyyatını ulvi duyğularla zənginləşdirməkdən ibarət olduğunu, hər bir insanın düzgün mənəvi-əxlaqi meyarlar seçə bilməsi sayəsindəki rolunu qiymətləndirərək demişdir: "Hər xalqın öz adət-ənənəsi var, öz milli-mənəvi və dini dəyərləri var... Heç vaxt inamımızdan, dinimizdən uzaqlaşmayacaq və bu mənəvi mənbələrimizdən istifadə edərək gələcəyimizi quracağıq".

elmiliyin tələbləri ilə öyrənsə də, ideologiya həmin gerçəkliklərin fəvqündə dayanaraq konseptual sistem, nəzəri modeldir. İdeologiyadan fərqli olaraq digər iki model ancaq izah, şərh etməklə sosial-ictimai münasibətlərin və siyasi fəaliyyətin dərk olunmasına çalışır. Dəyişiklik etmək istəyən isə ideologiyadır. Məhz bu səbəbdən də inkişaf etmiş ölkələrdə, xüsusilə Qərbdə qərarlaşmış, oturuşmuş sosial-iqtisadi və ictimai-siyasi sistemi köklü surətdə dəyişdirməyə ehtiyac olmadıqdan ideologiyaya da zərurət hiss olunmur. Bunun müqabilində mürəkkəb quruluşlu cəmiyyət tədqiqat obyektinə çevrilməklə onun təkamül və siyasi mübarizə yolu ilə dəyişməsinə çalışılır. Həm də ta qədimdən insanın "təbiətə uyğunlaşmaq" kriteriyasına homotetik olaraq cəmiyyətə uyğunlaşmaq forması, modeli seçilir. İctimai proseslər isə qanunlar və hüquqi normalarla tənzimlənir. Belə şəraitdə mənəvi və sosial idealın inklüzivliyi təmin olunursa, yəni insanların cəmiyyətin obyektiv inkişaf qanunauyğunluqları ilə ziddiyyət təşkil etməyən həqiqi istək və arzuları, idealları doğrulursa, necə dəyərlər, əvvəllər formalaşmış ideologiya ictimai gerçəkliyə çevrilirsə, ya dövrə uyğun yeni ideya formalaşdırılır, ya da cəmiyyət öz daxili hərəkətverici qüvvəsi hesabına təkamül yolu ilə tədricən təkmilləşməklə dəyişir. Keçid mərhələsini yaşamaqda olan, ictimai-siyasi, iqtisadi və digər regional, global problemlər fonunda özünü təsdiq etməmiş ölkələrdə nisbi müstəqil konseptual sistem olan ideologiyamızın varlığı mütləqdir. Ulu öndər Heydər Əliyevin dediyi "Biz XX əsrdə cürbəcür mərhələlərdən keçdik, ayırı-ayrı ideologiyaların təsiri altında qaldıq. İndi xalqımız hər cəhətdən azaddır... Bu ideologiyayı qurmaq, yaratmaq, təşkil etmək, eyni zamanda əməli surətdə həyata keçirmək lazımdır" fikirləri bu cəhətdən çox dəyərli və praktikdir. Ötən əsrin sonlarında müstəqilliyimizin bərpasının ilk iki ilində ideologiyasızlığın hansı fəsadlar

linir. İngilis dilində olan "nation" sözünün tərcüməsində də "dövlət" mənası ehtiva edilib. Demək olar ki, milli sözü müəyyən millətə mənsubluğu deyil, hansısa ölkəyə, dövlətə aid olmanı daha çox əks etdirir. Məsələn: milli istehsal, milli komanda və s.

Ulu öndər Heydər Əliyevə görə, milli ideologiyamızın əsas komponentlərindən olan milli-mənəvi dəyərlər dil, din və adət-ənənədən ibarətdir. Burada bir məqam xüsusilə qeyd olunmalıdır ki, Heydər Əliyev dinin əsl məramının insan mənəviyyatını ulvi duyğularla zənginləşdirməkdən ibarət olduğunu, hər bir insanın düzgün mənəvi-əxlaqi meyarlar seçə bilməsi sayəsindəki rolunu qiymətləndirərək demişdir: "Hər xalqın öz adət-ənənəsi var, öz milli-mənəvi və dini dəyərləri var... Heç vaxt inamımızdan, dinimizdən uzaqlaşmayacaq və bu mənəvi mənbələrimizdən istifadə edərək gələcəyimizi quracağıq". Bununla belə, Ulu Öndər dinin milli şüurumuzdakı, ictimai psixologiyamızdakı mühüm yerlərdən birini tutduğunu nəzərə almaqla həqiqi dindən kənar fanatizmin, möhvumatçılığın, xurafatın, psevdodini təşəbbüslərin baş qaldırmasına imkan vermədi. Həmin illərdə qəbul olan Konstitusiyada təsbit olundu ki, Azərbaycan Respublikasında din dövlətdən ayırıdır (Maddə 18, 1). Ölkəmiz öz strateji yolunu müəyyənləşdirib, psevdodini təlimlərinin din bayrağı altında siyasətə müdaxiləsinin qarşısı hüquqi yolla, Konstitusiyaya səviyyəsində bərdəfəllik alınmışdır. Yəni din siyasətə müstəqil sosial subyekt kimi təsir göstərə bilməz. İstisna deyil ki, siyasətin formalaşmasında, ideoloji konsepsiyaların hazırlanmasında iştirak edən şəxslərin dinə münasibəti və ya dünyagörüşü bu məsələyə təsirsiz qalmasıdır. Bəzi ölkələrdə isə vaxtilə din ideologiyaya çevrilməklə siyasətdə həlledici rola malik olub və bu gün də elə ölkələr var.

(davamı növbəti sayımızda)

Hümbət MUSAYEV.